
Людмила Шенгерій

ШЕНГЕРІЙ *Людмила Миколаївна* — доктор філософських наук, завідувач кафедри вищої математики Полтавської державної аграрної академії. Сфера наукових інтересів — логіка, логічна аналітика, теорія раціональності.

МЕТОДОЛОГІЯ, ЛОГІКА, АНАЛІТИКА В КЛАСИЧНІЙ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

У статті проводиться аналіз специфіки взаємозв'язків методології, логіки, аналітики в концепціях європейських філософів XVII-ІХХ ст. Показано, що представники класичної європейської філософії по-різному потрактовують універсальний метод досліджень, але завжди відзначають його спрямованість та зв'язок з логікою й аналітикою, завдяки чому уможлиблюється практична реалізація пізнавального потенціалу методу в філософських і наукових дослідженнях.

Ключові слова: *аналітичний метод, логіка, метод, логіко-раціональна модель пізнавальних процесів.*

Методологоцентризм є характерною рисою європейської Новочасної філософії. Саме тому проблема пошуку методу філософських і наукових досліджень займає стрижневе місце у філософських розвідках цього часу. Ми прагнемо показати взаємозалежність методології та логіки цього періоду, спираючись на логіко-філософські праці А. Арно, В. Гегеля, Р. Декарта, Л. Ейлера, І. Канта, Е. Б. де Кондільяка, Дж. Локка, Г. Ляйбніца, П. Ніколя та інших філософів.

Аналіз будь-якого філософського поняття доцільно розпочинати з дослідження його дефініції. Актуальною в цьому плані є одна з перших відомих нам філософських праць, що повністю присвячена проблемі методу, — монографія Р. Декарта «Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум та знаходити істину в науках» [5]. Метод Р. Декарта — це *система правил*, завдяки строгому дотриманню яких дослідник позбавлений самої можливості помилятися, тобто приймати істинне за хибне, і в процесі примноження, акумулювання знань врешті решт зможе досягнути істину. У структурі методу Р. Декарта виокремлюються чотири складові: *очевидність*, що реалізується завдяки аксіоматичній побудові теорій; *аналітичність*; *впорядкованість*, що досягається завдяки вибору дедуктивно-математичного чи дослідницько-індуктивного шляху дослідження; *енумеративність*, що реалізується завдяки повноті опису будь-якої проблеми. Зв'язок декартівського методу з логікою висвітлюється в праці «Першоджерела філософії». Він зазначає, що логіка містить достатню кількість надзвичайно правильних правил, завдяки чому «навчає належному керуванню розумом для набуття пізнання ще невідомих нам істин» [4, с. 308-309].

Дещо по-іншому підходять до тлумачення методу А. Арно та П. Ніколь. У славнозвісній праці «Логіка Пор-Рояля» вони роблять акцент на *впорядкованості міркувань* у наукових пошуках і розуміють метод як мистецтво розміщення думок у *певній послідовності*. Тоді метод виступає як синонім поняття *впорядкування*. Що ж таке «впорядкування» або «метод» в їхньому розумінні? Відповідь знаходимо в тексті вищезазначеної праці: «Це дії розуму, за допомогою яких різноманітні *висловлювання* та *міркування* відносно одного й того самого предмета ... розміщують найбільш слушним для пізнання цього предмета способом» [1, с. 31]. Слід зробити наголос на важливому методологічному моменті — у наведеній дефініції застосовуються терміни з царини

логіки — «висловлювання» та «міркування», — що вказує на акцентуванні А. Арно та П. Ніколь зв'язку між універсальним методом досліджень і логікою. Оскільки впорядкованість думок правомірно розглядати як вид стандартизації знання, позиція цих науковців вписується в логіко-раціональну модель пізнавальних процесів, що опрацьована нами в монографії «Логіка та раціональність» [9, с. 31]. Більше того, упорядкування або метод включається до логічного універсуму в якості одного з чотирьох розділів логіки, серед яких вказуються уявлення, висловлювання, міркування, *впорядкування (ordonner)*. Іншим важливим аспектом дефініції методу досліджень А. Арно та П. Ніколем є вказівка на сферу застосувань методу. Це, по-перше, процес пошуку істини, та, по-друге, доведення істини іншим, якщо вона вже нам відома (тобто, обґрунтування знання. — Л.Ш.). Як бачимо, область застосування методу є тотожною основним двом сферам застосування логіки в сучасному розумінні. Отже, специфіка розуміння методу авторами «Логіки» у порівнянні з декартівським полягає у значному звуженні завдань методу, що обмежується впорядкуванням думок.

Проблема методу ґрунтовно досліджується в німецькій класичній філософії. І. Кант виокремлює завдання вчення про метод як викладення способу *досягнення досконалості пізнання*. У пізнанні він вказує два шляхи. Перший — шлях вільних правил манери, а другий — шлях *методу*, що є певною мірою примусовим і завдяки якому досягається *систематичність* знань (аналогічно до «впорядкованості», що присутня в Р. Декарта, А. Арно, П. Ніколя. — Л.Ш.). Наукове пізнання має рухатися другим шляхом. Дефініція методу І. Канта має спільні риси із визначенням методу А. Арно та П. Ніколем, оскільки в обох визначеннях метод виступає як частина логіки. Разом із тим, дефініція І. Канта є дещо іншою, оскільки в ній метод ототожнюється з тією частиною логіки, що потрактовує форму науки взагалі, спосіб

і види поєднання багатоманітності пізнання в науку, або «вид і спосіб, за допомогою яких може бути пізнаним певний об'єкт» [6, с. 327]. Важливо, що І. Кант з'акцентований на логіці як науці, що надає *засоби*, завдяки яким може досягатися задекларована ним досконалість пізнання (формальні засоби стандартизації знання. — Л.Ш.).

Відмінне розуміння методу знаходимо в працях В. Гегеля. Він обстоює точку зору, згідно якої під методом слід розуміти по-перше, найвищу, єдину й абсолютну силу розуму та його найвищу й єдину спонуку знайти й пізнати самого себе та, по-друге, знаряддя, що знаходиться на суб'єктивному боці, тобто таке, за допомогою якого знання співвідноситься з об'єктом [2, с. 291]. Подібно до інших філософів, він усвідомлює важливість методу в науковому пізнанні, адже будь-що може бути досягнуто в понятті та пізнане у своїй істині лише тоді, коли воно *повністю підпорядковане методу*. Ґрунтовне дослідження методу В. Гегелем уключає питання про роль логіки та логічного в пізнанні.

Отже, визнання важливості проблеми методу в класичній європейській філософії не викликає сумніву, так само як існування значущого зв'язку методу із логікою. Подальший аналіз проблеми методу вимагає відповіді на запитання щодо поглядів європейських філософів класичної доби на логіку. А. Арно та П. Ніколь визначають *логіку* згідно традиції Аристотеля — як органон мислення та пізнання, керівництво по отриманню знань. Вони переконані, що *логіка* — це *мистецтво міркування* щодо різних типів розумових дій, а саме уявлення, висловлювання, міркування та впорядкування. Важливою вимогою до логічного знання слід визнати вимогу однозначності термінології, що залишається актуальною і в наш час. Уточнюючою по відношенню до попередньої є точка зору на логіку Г. Ляйбніца. Він погоджується з авторами «Логіки Пор-Рояля» щодо визначення логіки як науки про міркування та вказує, що *висновок міркування має*

справджуватися завдяки його логічній формі. Це надзвичайно важливий момент у дефініції логічної науки, що не втратив свого значення і в наш час. Важливі особливості містить дефініція логіки, що здійснена Л. Ейлером. Він визначає логіку як науку, що *фундаментально й правильно* викладає правила міркувань [10, с. 169-170]. Наведені дефініції логіки узгоджуються між собою, причому кожна наступна слугує уточненням попередньої. На переконання І. Канта, логіка — це пропедевтика наук, загальне мистецтво розуму. Завдання логічної науки, що поділяється на дві гілки — загальної та трансцендентальної логіки, — учений розуміє досить вузько — оцінка та виправлення вже відомих знань. Узгоджено з Р. Декартом він відзначає, що логіка включає всі необхідні правила будь-якої формальної істини, без якої наше знання не є істинним вже само по собі, незалежно від об'єкта дослідження. Г. Гегель пропонує декілька альтернативних дефініцій логіки, що конкурують між собою, а саме:

- логіка як система чистого мислення (розуму);
- логіка як наука про абстрактні об'єкти та абстрактну ідею;
- логіка як абсолютна норма істини та чиста істина;
- логіка як канон критичної оцінки знання [2].

Остання дефініція швидше вказує на сферу застосування логічного знання, аніж на предмет її вивчення. Зазначимо також, що Г. Гегель заперечує роль логіки як органону пізнання. Тому в його концепції метод і логіка корелюють найменше.

Ми з'ясували особливості поглядів представників класичної європейської філософії на проблему взаємозв'язку методу та логіки, що й стане базисом для проведення більш конкретизованого аналізу методів, що застосовуються цими філософами, насамперед, аналітики. У доробку Р. Декарта виокремлюються аналітичний, дедуктивно-математичний і дослідно-індуктивний методи. За оцінкою науковця, метод

логічного аналізу є наслідком першоджерел методу. Сутність його полягає в поділі будь-якої проблеми на стільки частин, скільки потрібно, щоб розв'язати її якнайкраще. А. Арно та П. Ніколь акцентують дослідницьку увагу на особливостях розмежування сфер наукового застосування аналітичного та синтетичного методів. Вони вважають, що аналіз доцільно використовувати для знаходження нових істин, а синтез — для впорядкованого викладу вже відомих істин, насамперед, у навчальному процесі. Важливим видається запропонований ними алгоритм застосування методу аналізу, як-от:

— здійснювати аналіз умов, що виокремлюють невідомі грані проблеми;

— виокремлювати вже відомі компоненти, адже через відоме прямуємо до пізнання невідомого.

Процес синтетичного дослідження характеризується переходом від найзагальнішого та найпростішого до менш загального та водночас більш складного. Тому, прямуючи методом синтезу, у першу чергу слід висувати загальні положення — «максими».

Важливі уточнення характеристики аналітичного методу знаходимо в працях Т. Гоббса. На його думку, «метод досліджень загальних понять є метод суто аналітичний» [3, с. 2106-107], що конструктивно використовується для встановлення окремих передумов висновку. На відміну від попереднього, Г. Ляйбніц визначає аналіз як мистецтво знаходження проміжних ідей. Застосування аналітичного методу може відрізнитися передумовами: по-перше, спираючись на закон тотожності у випадку дедуктивних міркувань, та, по-друге, на закон достатньої підстави для інших типів міркувань. Використання аналізу визнається конструктивним для отримання нових знань, у мистецтві відкриттів, котре є апогеєм аналізу істинності. У сфері теоретичних розвідок Г. Ляйбніц виокремлює два типи аналізу — аналіз через стрибок і редукційний аналіз. При цьому він не прагне до розмежуван-

ня аналітичного та синтетичного методів і вказує, що синтез виступає як результат аналізу. Знаходження синтетичного доведення можливе з використанням засобів аналізу. У розумінні Д. Юма аналітичний метод є досконалим, оскільки завдяки йому спочатку встановлюється загальний абстрактний принцип, що потім розгалужується на множину висновків. У рамках алгоритму застосування аналітики дослідник виокремлює декілька складових, а саме: встановлення та визначення загальних фактів, проведення тонких розгалужень, виведення точних висновків, виконання віддалених співставлень, дослідження складних відношень. Відмінним від розглянутих є підхід Е. Кондільяка до проблеми аналітичного методу. У його розумінні аналіз є сполученням і розчленуванням наших ідей, у рамках якого вони підлягають різнорідним порівнянням, завдяки яким можна встановлювати відношення між ідеями, і, як результат, генерувати нові ідеї. Перевагою аналітичного методу є надання очевидності нашим міркуванням. Тому саме аналіз визнається Е. Кондільяком провідним у пошуках істини в процесах і отримання нового знання: «Єдиний спосіб набути знання, відслідкувати походження наших ідей, відслідкувати хід їх утворення та порівнювати їх у всіх можливих відношеннях; це і є те, що я називаю *аналізувати*» [8, с. 115]. Аналітичному методу притаманні ясність і точність, і абсолютно несумісні з ним будь-які невизначені засади, суперечності, неточності. Також пропонується власний алгоритм аналітичного дослідження, що включає такі компоненти, як-от: виокремлення джерела ідей, осмислення їх походження, поєднання та розчленування ідей з метою виявлення існуючих між ними співвідношень. І. Кант убачає в аналітиці метод, за допомогою якого розкривається поняття доцільності природи. При цьому аналітичне знання є предметом вивчення загальної та трансцендентальної логіки. У загальній логіці, що є каноном формального мислення загалом, аналітичним шляхом відбувається трансформація

уявлень на поняття. Термін «аналіз» використовується вченим у двох контекстах. Аналіз у першому смислі — це рух від наслідків до основ. Аналітичний метод не є сукупністю аналітичних положень; він означає лише, що в дослідженнях виходять із того, що шукають, так, якби воно було даним, і прямують до умов, за виконання яких те, що шукають, є можливим. Зазначимо, що саме таку структуру мають аналітичні доведення в сучасній логіці. В іншому смислі аналіз — це «рух від цілого до його можливих чи опосередкованих частин, тобто до частин частин; тобто це не ділення, а поділ будь-чого складного» [7, с. 384]. В. Гегель рухається далі та досить вдало порівнює аналітичне розчленування з пошаровим «роздяганням» цибулі. Аналіз розглядається І. Кантом невідривно від синтезу, ці методи породжують один одного. Завдяки синтезу прояснюємо об'єкти, а завдяки аналізу — факти. На відміну від Р. Декарта, науковець вважає, що аналіз не повинен сягати занадто глибоких прошарків, оскільки в такому випадку в ньому може зникнути сам об'єкт дослідження. Глибина аналізу визначається вичерпним усвідомленням принципів апріорного синтезу. Цікавою в контексті логіко-раціональної моделі пізнавальних процесів видається кантівська модель пізнання, що есплікується наступною схемою: аналітичний шлях — від повсякденного пізнання до визначення його найвищого принципу; синтетичний шлях — від дослідження вище означеного принципу та його джерел до повсякденного пізнання, де й пролягає сфера його застосування. Аналітика в І. Канта розглядається також в якості логіки істини, завдяки якій здійснюється критичне оцінювання знання, його коректування та співставлення з самим собою. На думку дослідника, логічні об'єкти слід поділяти на такі, що їм притаманні аналітичні або синтетичні ознаки. Отже, філософи класичного періоду вказують на фундаментальний пізнавальний потенціал аналітичного методу досліджень.

Таким чином, представники класичної європейської філософії по-різному потрактовують універсальний метод досліджень, але завжди відзначають його спрямованість та зв'язок з логікою й аналітикою, завдяки чому уможлиблюється практична реалізація пізнавального потенціалу методу в філософських і наукових дослідженнях.

Література

1. *Арно А.* Логика, или искусство мыслить / А. Арно, П. Николь. — М. : Наука, 1991. — 331 с.
2. *Гегель Г.-В.Ф.* Наука логики : в 3 т. / Г.-В. Ф. Гегель. — М. : Мысль, 1972. — Т. 3. Учение о понятии. — 371 с.
3. *Гоббс Т.* О теле / Т. Гоббс // Гоббс Т. Изб. произв. : в 2 т. — М. : Мысль, 1965. — Т. 1. — С. 49–214.
4. *Декарт Р.* Первоначала философии / Р. Декарт // Декарт Р. Соч. : в 2 т. — М. : Мысль, 1989. — Т. 1. — С. 297–422.
5. *Декарт Р.* Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках / Р. Декарт // Декарт Р. Соч. : в 2 т. — М. : Мысль, 1989. — Т. 1. — С. 250–296.
6. *Кант И.* Критика практического разума / И. Кант // Кант И. Соч. : в 5 т. — М. : Мысль, 1965. — Т. 4. — Ч. 1. — С. 311–501.
7. *Кант И.* Оformeи принципах чувственно воспринимаемого и умопостигаемого мира / И. Кант // Кант И. Соч. : в 6 т. — М. : Мысль, 1963. — Т. 2. — С. 381–426.
8. *Кондильяк де Э.Б.* Опыт о происхождении человеческих знаний / Э. Б. де Кондильяк // Кондильяк де Э.Б. Соч. : в 3 т. — М. : Мысль, 1980. — Т. 1. — С. 65–302.
9. *Шенгерій Л.М.* Логіка та раціональність : монографія / Л. М. Шенгерій. — Полтава, 2009. — 223 с.
10. *Эйлер Л.* Письма о разных физических и философических материях, написанные к некоторой немецкой принцессе / Л. Эйлер. // Сборник при Имп. Акад. Наук. — Ч. 2., 1772. — 198 с.

Шенгерий Л.Н. Методология, логика, аналитика в классической европейской философии

В статье анализируется специфика взаимосвязей методологии, логики, аналитики в концепциях европейских философов XVII-IXX ст. Показано, что представители классической европейской философии по-разному трактуют универсальный метод исследований, при этом делают акцент на его направленности и взаимосвязи с логикой и аналитикой, благодаря чему становится возможной практическая реализация познавательного потенциала метода в философских и научных исследованиях.

Ключевые слова: *аналитический метод, логика, метод, логико-рациональная модель познавательных процессов.*

Shengerii L.M. Methodology, logic, analytic in the classical European philosophy

The article analyzed interrelation between methodology, logic and analytic in the classical European philosophy. There was shown that representatives of classical European philosophy have different interpretations of the universal method of research at the same time laying an emphasis on its focus and interrelation with logic and analytics, which enables practical realization of cognitive potential of this method.

Keywords: *analytical method, logic, method, logical and rational model of cognitive processes.*

Надійшла до редакції 7.09.2010 р.